

ΣΤΑΤΥΙ / ARTICLES

Ο ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΜΑΝΙΑΤΗΣ

Hellenic Open University
maniatis1@windowslive.com

Yiorgo N. Maniatis (Hellenic Open University)

THE ANCIENT GREEK WAY OF LIFE AND THE CONSEQUENCES OF THE DOMINANCE OF THE APPETITIVE PART OF THE SOUL IN MANKIND TODAY

ABSTRACT: In this paper I examine the healthy ancient Greek way of life by contrast to the unhealthy way of life of contemporary man, who at the greatest percentage is *homo economicus*. First, I examine the ancient Greek philosophical perceptions of the soul, with emphasis on the great psychological theory of Plato, aiming to show the healthy way that the ancient Greeks perceived the soul and the homologous ethical way that they lived their life in accordance with its nature in order to live as much eudaimonically as possible. Next, in comparison, I examine the new contemporary man, *homo economicus*, in whom the appetitive part of the soul dominates, and investigate those catastrophic consequences that this dominance of the inferior part of the human soul have brought in our global era, in sectors such as the economy, education and politics, resulting to the decadence of life.

KEYWORDS: Presocratics, Plato, Aristotle, daimon, soul, appetitive part, homo economicus, economy, paideia, politics

---

Εισαγωγή

Σε αυτή την εργασία εξετάζεται ο υγιής αρχαιοελληνικός τρόπος βίου κατ' αντιδιαστολή προς τον νοσηρό τρόπο βίου του σύγχρονου ανθρώπου, ο οποίος στο μεγαλύτερο ποσοστό του ανήκει στο είδος του *homo economicus*. Αρχικώς, εξετάζονται οι αρχαιοελληνικές φιλοσοφικές θεωρήσεις περί ψυχής, με έμφαση στην μεγάλη ψυχολογική θεωρία του Πλάτωνα, με σκοπό να καταδειχθεί ο υγιής τρόπος που θεωρούσαν την ψυχή οι αρχαίοι Έλληνες και ο ομόλογος σύμφωνα με την φύση

της ηθικός τρόπος που διήγαν τον βίο τους ώστε να ζουν όσο γίνεται πιο ευδαιμονικά. Στη συνέχεια, σε αντιπαράθεση, εξετάζεται ο νέος σύγχρονος άνθρωπος, ο κατά πλειοψηφία homo economicus, στον οποίον κυριαρχεί το επιθυμητικό μέρος της ψυχής, και ερευνώνται οι καταστροφικές επιπτώσεις που έχει επιφέρει αυτή η κυριαρχία της κατώτερης ανθρώπινης ψυχής στην εποχή μας, σε τομείς όπως την οικονομία, την παιδεία και την πολιτική, με αποτέλεσμα την έκπτωση της ζωής.

1. Η ψυχολογία και ο υγιής ηθικός τρόπος βίου στην αρχαιοελληνική φιλοσοφία

Οι πρώτες σοβαρές απόπειρες ερεύνησης και περιγραφής της ανθρώπινης ψυχής έλαβαν χώρα στην αρχαία Ελλάδα. Εκεί, η αρχαιοελληνική φιλοσοφία, η οποία αξίζει να σημειωθεί πως ήταν ταυτόσημη με την αρχαιοελληνική επιστήμη, αναζήτησε εις βάθος την γνώση της ανθρώπινης ψυχής. Σκοπός της ήταν να ανεύρει το σωματικό και ψυχικό Είναι του ανθρώπινου όντος, έτσι ώστε, γνωρίζοντάς το, να μπορεί να προσδιορίσει την φυσική του σύσταση, τα μέρη του, τα όριά του, τις δυνάμεις του, τις δυνατότητές του, και τις πραγματώσεις του. Φυσικά, στην αρχαιότητα η βαθειά γνώση της ανθρώπινης ψυχής είχε ως ηθικό στόχευμα την μεγίστη δυνατή καλύτερη ζωή, τον περίφημο ευδαίμονα βίο, τον οποίον όλοι οι αρχαίοι φιλόσοφοι και όλες οι αρχαίες σχολές επεδίωξαν ένθερμα με κάθε τρόπο. Οι αρχαίοι Έλληνες με τις ψυχολογικές μελέτες, έρευνες και γνώσεις τους στόχευαν στην δυνητικά μεγαλύτερη ευδαιμονική ζωή του ανθρώπου. Και αυτή δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ο ομολογος με την σωματική και ψυχική φύση του ανθρώπου ηθικός βίος. Οι αρχαίοι Έλληνες, λοιπόν, ήθελαν να γνωρίζουν την ανθρώπινη ψυχή, για να μπορούν να ζουν ηθικά όσο γίνεται πιο σύμφωνα με την φύση της, και ως εκ τούτου να μπορούν να διάγουν έναν ευδαίμονα βίο.

Οι αρχικές πρώτο-φιλοσοφικές και πρώτο-επιστημονικές θεωρήσεις περί ψυχής έγιναν από τους Προσωκρατικούς φιλοσόφους. Μεταξύ αυτών, ο Ηράκλειτος είναι από τους πρώτους που συσχετίζει την ψυχολογία, την οντολογία, και την ηθική. Μέσα από την περίφημη λακωνική του ρήση, *ἦθος ἀνθρώπων δαίμων*,¹ θεωρεί ότι το ανθρώπινο *ἦθος*, δηλαδή η οντολογική φύση του ανθρώπινου Είναι, που στη συνέχεια γίνεται και ηθική φύση-χαρακτήρας του, είναι ο *δαίμων*, δηλαδή η ανώτατη βαθμίδα Είναι που μπορεί να φτάσει ο άνθρωπος.² Κι αυτήν την ανώτατη βαθμίδα του Είναι την προσιδιάζει μόνο στην ξηρή, σοφότατη και άριστη ψυχή,³ που είναι ξηρή και πύρινη ακριβώς επειδή μετέχει στο κοσμικό Είναι, στο *αείζωνον πῦρ*. Αυτή μάλιστα η ανώτατη δαιμονική ψυχή των ολίγων *ἀγαθῶν* και *ἀρίστων* θεωρείται από

¹ DK 22B119 (Diels H., Kranz W. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 3 Bände, Berlin, 1951–1952).

² Περισσότερα επ' αυτού βλ. Maniatis 2011.

³ DK 22B118: *αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη* (ή καλύτερα:) *αὕη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη*.

τον Ηράκλειτο να έχει ασύλληπτα όρια, επειδή έχει τόσο βαθύ λόγον,⁴ καθότι ο λόγος της άριστης πύρινης ψυχής αντανακλά, μετέχει και ομολογεί την κοσμική ουσία του *πυρός-λόγου-Είναι*. Συνεχίζοντας μία παρόμοια με τον Ηράκλειτο ψυχολογική-οντολογική-ηθική θεώρηση, ο Δημόκριτος ισχυρίζεται στο τέλος της προσωκρατικής περιόδου ότι ο *δαίμων* κατοικεί μόνο μέσα στην ψυχή του ανθρώπου,⁵ όντας το οντολογικό εσώτερο βαθύτερο Είναι του, το οποίο τού αιτιολογεί είτε την ηθική *εύδαιμονίην* είτε την *κακοδαιμονίην*, ανάλογα με το αν η *ψυχή-δαίμων* του διάγει ηθικά καλό ή κακό βίο.⁶ Βλέπουμε λοιπόν ότι στην πρώτη προσωκρατική περίοδο οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι θεωρούσαν την ψυχή με έναν αρκετά υγιή τρόπο, καθώς σκοπός τους ήταν να διάγουν έναν ηθικό βίο όσο γίνεται πιο ομόλογο και σύμφωνο με την οντολογική φύση της ανθρώπινης ψυχής, ώστε να καταφέρνουν να ζουν όσο γίνεται πιο ευδαιμονικά.

Αυτή η ψυχολογική-οντολογική-ηθική θεώρηση παρέμεινε ίδια και στην επόμενη κλασική περίοδο της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, στα μεγάλα συστήματα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Πρώτα, ο Σωκράτης ταυτίζει την ανώτατη ψυχή του με το περίφημό του *δαμόνιον*, το ανώτατο Είναι του, που τον οδηγούσε και τον κρατούσε πάντοτε στον οδό της γνώσης και της σοφίας, αναγνωρίζοντας έτσι ότι μόνο η ανώτατή του ψυχή-*δαίμων* μπορεί να κατακτήσει την ευδαιμονία. Στη συνέχεια, και ο Πλάτων, αφού αρχικά ισχυρίζεται στον *Κρατύλο*⁷ ότι ο *δαίμων αγαθός άνήρ* καλείται ορθώς *δαίμων*, αναγνωρίζοντας έτσι τον *δαίμονα* ως το ανώτατο Είναι του ανθρώπου, στον *Τίμαιο*⁸ ταυτίζει τελικά τον *δαίμονα* με το αθάνατο μέρος της ψυχής του ανθρώπου, το λογιστικό, τοποθετώντας τον μέσα στο ανθρώπινο σώμα στην κορυφή του κεφαλιού, και τον συνδέει κι αυτός με την ευδαιμονία, εάν ο άνθρωπος καλλιεργήσει σωστά την έλλογη ψυχή-*δαίμονά* του. Ομοίως, και ο Αριστοτέλης θεωρεί στα *Τοπικά*⁹ τον *δαίμονα* ως την σπουδαία ψυχή του ανθρώπου, και τον συνδέει και αυτός με την ευδαιμονία, η οποία ισχυρίζεται ότι αποκτάται μόνο όταν ο άνθρωπος γίνεται *δαίμων σπουδαίος*. Και φυσικά, στα *Ηθικά*

⁴ DK 22B45: *ψυχής πείρατα ιών οὐκ ἄν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει.*

⁵ DK 68B171: *εύδαιμονίη οὐκ ἐν βοσκήμασιν οἰκεῖ οὐδὲ ἐν χρυσῶι· ψυχή οἰκητήριον δαίμονος.*

⁶ DK 68B170: *εύδαιμονίη ψυχῆς καὶ κακοδαιμονίη.*

⁷ Πλάτων, *Κρατύλος* 398b10–c4: *καὶ γίνεταί δαίμων κατὰ τὴν τῆς φρονήσεως ἐπανυμίαν. Ταύτη οὖν τίθεμαι καὶ ἐγὼ [τὸν δαίμονα] πάντ' ἄνδρα ὃς ἄν ἀγαθὸς ᾖ, δαίμονιον εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, καὶ ὀρθῶς «δαίμονα» καλεῖσθαι.*

⁸ Πλάτων, *Τίμαιος* 90a2–c6: *τὸ δὲ δὴ περὶ τοῦ κυριωτάτου παρ' ἡμῖν ψυχῆς εἶδους διανοεῖσθαι δεῖ τῆδε, ὡς ἄρα αὐτὸ δαίμονα θεὸς ἐκάστῳ δέδωκεν, τοῦτο ὃ δὴ φαμεν οἰκεῖν μὲν ἡμῶν ἐπ' ἄκρῳ τῷ σώματι, πρὸς δὲ τὴν ἐν οὐρανῷ συγγένειαν... ἀπολείπειν, ἅτε δὲ ἀεὶ θεραπεύοντα τὸ θεῖον ἔχοντά τε αὐτὸν εὐ κεκοσμημένον τὸν δαίμονα σύννοικον ἑαυτῷ, διαφερόντως εὐδαίμονα εἶναι. Πβ. 69c κ.ε.*

⁹ Αριστοτέλης, *Τοπικά* 112a36–38: *ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα οὗ ἄν ὁ δαίμων ᾖ σπουδαῖος, καθάπερ Ξενοκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαῖαν· ταύτην γὰρ ἐκάστου εἶναι δαίμονα.*

*Νικομάχεια*¹⁰ συνδέει την ανώτατη ψυχή του ανθρώπου με την υψίστη ευδαιμονία, καθώς θεωρεί ότι *ὁ εὐδαιμονέστατος* είναι μόνο ο σοφός φιλόσοφος που έχει καλλιεργήσει την ψυχή του στην ανώτατη βαθμίδα του Είναι της.

Ομοίως, και στην ελληνιστική περίοδο, στα ηθικά συστήματα των Επικουρείων με την ευδαιμονική ηδονική *ἀταραξίαν*, των Στωικών με την ευδαιμονική *ἀπάθειαν*, και των Σκεπτικών με την ευδαιμονική *ἀταραξίαν* που προκύπτει από την γνωσιολογική *ἐποχήν*, αλλά και στην ύστερη περίοδο της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, όπως στα ευδαιμονιστικά συστήματα των Νεοπλατωνικών, των Νεοπυθαγορείων, κ.λπ., η ηθική ευδαιμονία αποτελεί πάντοτε αποτέλεσμα της υψίστης καλλιέργειας της φύσης της ψυχής και μόνον.

Ας εστιάσουμε όμως περαιτέρω σε μία από τις μεγαλύτερες ψυχολογικές θεωρίες της αρχαιότητας, την πλατωνική ψυχολογία, και τις ιδιοφυείς βαθυστόχαστες θέσεις του δημιουργού της σε συνάρτηση με τον ορθό τρόπο βίου. Ο Πλάτων μελετά εις βάθος την ανθρώπινη ψυχή, την χωρίζει σε μέρη, περιγράφει την φύση της, τις δυνάμεις και τις πραγματώσεις κάθε μέρους της, και μας δίνει μία συστηματική ψυχολογική θεωρία.

Στην *Πολιτεία*¹¹ η ψυχή περιγράφεται να έχει τριμερή σύσταση, αποτελούμενη από τρία μέρη ή δυνάμεις ή λειτουργίες: *τὸ λογιστικόν*, *τὸ θυμοειδές* και *τὸ ἐπιθυμητικόν*.¹² Το λογιστικό, που είναι το ανώτατο μέρος της ψυχής, συνιστά την λογική, τον λογισμό, και είναι αυτό που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα. Ο Πλάτων το αποκαλεί επίσης *φιλομαθές δὴ καὶ φιλόσοφον*,¹³ διότι είναι εκείνο το μέρος της ψυχής που αγαπά και αναζητά την γνώση, την αλήθεια και την σοφία. Έχει ως αρετή του την σοφία, και γι' αυτό και την λειτουργία να κυβερνά και να φροντίζει ολόκληρη την ψυχή.¹⁴ Γι' αυτό τον λόγο αντιστοιχεί στο ανώτατο γένος των ανθρώπων, στο *φιλόσοφον*,¹⁵ αυτό που αγαπά την σοφία, και στην ανώτατη τάξη της πολιτείας, στους φύλακες φιλοσόφους-βασιλείς, που κατ' αντιστοιχία είναι η μόνη τάξη που κι αυτή κυβερνά και φροντίζει με σοφία ολόκληρη την πολιτεία. Το θυμοειδές, που είναι το ενδιάμεσο μέρος, συνιστά το ψυχωμένο μέρος της ψυχής, αυτό που σχετίζεται με τον θυμό, το θυμικό, και τα συναισθήματα. Αποκαλείται από τον Πλάτωνα επίσης *φιλόνηκον καὶ φιλότιμον*,¹⁶ διότι είναι εκείνο το μέρος της ψυχής που αγαπά και επιδιώκει τις τιμές, τις νίκες και τις δόξες. Έχει ως αρετή του την ανδρεία, και γι' αυτό την λειτουργία να υπερασπίζεται τα πάντα με θάρρος παραμένοντας υπάκουος και πιστός σύμμαχος του λογιστικού.¹⁷ Γι' αυτό τον λόγο

¹⁰ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* Κ 7–8, 1177a12–1179a32.

¹¹ Πλάτων, *Πολιτεία* 434d2–445e4.

¹² Πβ. Borgmann 2006, 187–190. Δεσποτόπουλος 1997, 35–52.

¹³ Πλάτων, *Πολιτεία* 581b.

¹⁴ Πλάτων, *Πολιτεία* 441e, 442c.

¹⁵ Πλάτων, *Πολιτεία* 581c.

¹⁶ Πλάτων, *Πολιτεία* 581b.

¹⁷ Πλάτων, *Πολιτεία* 441e, 442b-c.

αντιστοιχεί στο *φιλόνικον*¹⁸ γένος των ανθρώπων, αυτό που αγαπά τις δόξες, και στην μεσαία τάξη της πολιτείας, στους επικούρους, που βοηθούν με ανδρεία τους φύλακες στην φύλαξη της πολιτείας. Το επιθυμητικό, που είναι το τρίτο και κατώτερο μέρος της ψυχής, συνιστά τον πολλαπλό κόσμο των επιθυμιών,¹⁹ κυρίως αυτών που σχετίζονται με τις βιολογικές ανάγκες και τις σωματικές ηδονές. Αποκαλείται από τον Πλάτωνα και *άλόγιστον*,²⁰ διότι στερείται κάθε λογικής, καθώς επίσης *φιλοχρήματον και φιλοκερδές*,²¹ διότι αγαπά το χρήμα και το κέρδος, ως την έσχατη πραγματοποίηση των τερπνών υλικών επιθυμιών του.²² Γι' αυτό τον λόγο αντιστοιχεί στο *χρηματιστικόν*²³ και το *φιλοκερδές*²⁴ γένος των ανθρώπων, αυτό που αγαπά και επιδιώκει το χρήμα, και στην τρίτη κατώτερη τάξη της πολιτείας, στους δημιουργούς, οι οποίοι έχουν ως έργο τους να παρέχουν τα υλικά αγαθά στην πολιτεία, θέτοντας ο καθένας χωριστά τον δικό του χρηματιστικό στόχο ευχαρίστησης, δίχως να έχουν κάποιο ενοποιητικό ιδανικό.²⁵ Έχει ως αρετή του την σωφροσύνη, μόνο όταν υποτάσσει τις επιθυμίες του στην εξουσία του λογιστικού και συμφωνεί μαζί με το θυμοειδές να άρχονται μόνο από το λογιστικό.²⁶

Κατά τον Πλάτωνα, λοιπόν, όταν καθένα από τα τρία μέρη της ψυχής *τὰ αὐτοῦ πράττειν*,²⁷ πράττει δηλαδή το κατάλληλο έργο του καθ' ομολογίαν με την φύση του, τότε μόνον η ψυχή του ανθρώπου είναι ενιαία και δίκαιη, και μόνον τότε ο άνθρωπος ζει ευδαιμονικά με την μεγαλύτερη δυνατή φυσική και ψυχική υγεία. Αντιθέτως, όταν τα τρία μέρη της ψυχής εξουσιάζουν *παρὰ φύσιν* και αναμειγνύονται το ένα στη φύση του άλλου με πολυπραγμοσύνη εναντίον του φυσικού συνόλου της ψυχής, τότε η ψυχή νοσεί και βιώνει την αδικία, την δυστυχία και *συλλήβδην πᾶσαν κακίαν*.²⁸

Ιδιαίτερα για το επιθυμητικό, όταν αυτό κυριαρχεί πάνω στα άλλα δύο μέρη της ψυχής, ο Πλάτων εκφράζεται με τα πιο μελανά χρώματα στον λόγο του περί *τὰς κακὰς και ἡμαρτημένας πολιτείας και ψυχὰς*.²⁹ Έτσι, ήδη στην πρώτη σε έκπτωση ψυχή, την τιμοκρατική, η οποία άρχεται από το θυμοειδές, αναφέρεται ότι υπάρχει όσο μεγαλώνει ηλικιακά μία αυξανόμενη υπόθαλψη του επιθυμητικού, το οποίο τελικώς την σπρώχνει στο κυνήγι και στον ξεπεσμό της φιλοχρηματίας.³⁰ Στην δεύτερη σε έκπτωση ψυχή, την ολιγαρχική, την κυριαρχία αναλαμβάνει πλέον

¹⁸ Πλάτων, *Πολιτεία* 581c.

¹⁹ Βλ. επίσης Annas 2006, 165 κ.ε., καθώς και Pappas 2006, 97–102.

²⁰ Πλάτων, *Πολιτεία* 439d.

²¹ Πλάτων, *Πολιτεία* 581a.

²² Βλ. Annas 2006, 167.

²³ Πλάτων, *Πολιτεία* 441a.

²⁴ Πλάτων, *Πολιτεία* 581c.

²⁵ Βλ. Annas 2006, 166.

²⁶ Πλάτων, *Πολιτεία* 442c–d.

²⁷ Πλάτων, *Πολιτεία* 433b4.

²⁸ Πλάτων, *Πολιτεία* 444a–e.

²⁹ Πλάτων, *Πολιτεία* 543a–592b· πβ. Kouřé 1993, 141–159.

³⁰ Πλάτων, *Πολιτεία* 548d–550c.

επισημως το επιθυμητικό, το οποίο επιδίδεται με μονομανία στον άπληστο πλουτισμό καταπιέζοντας όλες τις άλλες επιθυμίες, και υποδουλώνει το λογιστικό πώς θα βγάξει περισσότερα χρήματα και το θυμοειδές να θαυμάζει μόνο τον πλούτο.³¹ Στην τρίτη σε έκπτωση ψυχή, την δημοκρατική, την κυριαρχία έχει πάλι το επιθυμητικό, το οποίο ισοπεδώνει σαν ισάξιες όλες τις επιθυμίες, και τις καλές και τις κακές, τις μη αναγκαίες και τις ανώφελες, και ζει άναρχα δίχως ουδεμία τάξη μόνο για την ικανοποίησή τους τιμώντας τις όλες εξίσου.³² Στην δε τέταρτη και κατώτατη σε έκπτωση ψυχή, την τυραννική, άρχει πάλι το επιθυμητικό, στο οποίο την εξουσία παίρνει η χειρότερη από τις παράνομες μη αναγκαίες και αφύσικες επιθυμίες, ο ερωτικός πόθος για όλα τα απαγορευμένα πράγματα και όλες τις ακόλαστες πράξεις,³³ όπως αυτές βιώνονται καμιά φορά στον ύπνο, υποδουλώνοντας και κυριαρχώντας δικτατορικά πάνω σε όλα τα άλλα, ζώντας έτσι τον πιο άθλιο, μίζερο, πονηρό και δυστυχισμένο βίο.³⁴ Με αυτό τον τρόπο, βλέπουμε τον Πλάτωνα να θεμελιώνει και αυτός την ηθική και τον ευτυχισμένο ή δυστυχισμένο βίο πάνω στην ανθρώπινη ψυχολογία.³⁵

Αυτή την τριμερή σύσταση της ψυχής ο Πλάτων την απεικονίζει εύστοχα μέσα και από δύο αλληγορικές εικόνες, στις οποίες διαφαίνεται η συνολική φύση της ψυχής, καθώς και η φύση και σχέση των μερών μεταξύ τους.

Στην πρώτη εικόνα στην *Πολιτεία*,³⁶ η ψυχή παρομοιάζεται ως συνδυασμός τριών διαφορετικών μορφών ενωμένων σε ένα σώμα. Εξωτερικά έχει την μορφή ενός ανθρώπου, στο εσωτερικό του όμως ευρίσκονται τρία όντα: ένας μικροσκοπικός άνθρωπος που συμβολίζει το λογιστικό, ένα λιοντάρι που συμβολίζει το θυμοειδές, και ένα πολύμορφο μεταβαλλόμενο οφιοειδές θηρίο στο οποίο φυτρώνουν κατά βούληση πολλά ήμερα κεφάλια (καλές επιθυμίες) και πολλά άγρια κεφάλια (κακές επιθυμίες) που συμβολίζει το επιθυμητικό.³⁷ Το γεγονός ότι ο Πλάτων ταυτίζει το λογιστικό με έναν μικροσκοπικό άνθρωπο εντός του μεγάλου ανθρώπου, σημαίνει ότι αναγνωρίζει το λογιστικό ως το μόνο αληθινά ανθρώπινο κομμάτι της ψυχής του ανθρώπου, ταυτίζοντας τα συμφέροντα του λογιστικού με τα συμφέροντα του όλου.³⁸ Όταν λοιπόν κυριαρχεί ο μικροσκοπικός άνθρωπος μέσα στο ανθρώπινο περίβλημα της ψυχής, καλλιεργώντας μόνο τα ήμερα κεφάλια του επιθυμητικού / θηρίου, δηλαδή μόνο τις καλές επιθυμίες του, με την αρωγή του θυμοειδούς/λιονταριού, έχοντας όλα τα μέρη του εκ φύσεως συμφιλιωμένα και ενωμένα, τότε ο άνθρωπος βιώνει την δίκαιη ευδαιμονία. Αντιθέτως, όταν ο μικροσκοπικός άνθρωπος αφήνεται να λιμοκτονεί, αφήνοντας ανήμερα τα άλλα δύο θηρία να αλληλοτρώνονται διαρκώς πολεμώντας το ένα το άλλο,

³¹ Πλάτων, *Πολιτεία* 553a–555b.

³² Πλάτων, *Πολιτεία* 558c–562a.

³³ Πβ. Pappas 2006, 182–183.

³⁴ Πλάτων, *Πολιτεία* 571a–576c.

³⁵ Πβ. Pappas 2006, 95.

³⁶ Πλάτων, *Πολιτεία* 588b–592b.

³⁷ Πβ. Δεσποτόπουλος 1997, 39–46.

³⁸ Βλ. και Annas 2006, 396–397.

τότε η ψυχή του ανθρώπου βιώνει την αδικία και την νοσηρή δυστυχία.³⁹ Αξίζει να σημειώσουμε στην εικόνα αυτή τις επιπτώσεις της κυριαρχίας του επιθυμητικού μέρους της ψυχής. Κατά τον Πλάτωνα, όποιος κατευθύνει την ζωή του προς την κτηνώδη, ακαταλόγιστη και ακόλαστη ηδονή του κυνηγιού του χρήματος γίνεται τρισάθλιος και δυστυχής, καθώς υποτάσσει το θεικό μικρό λογιστικό μέσα του στο πελώριο πολύμορφο μιανό τέρας/επιθυμητικό, και εξαιτίας του χρήματος και της απληστίας αυτού του θηρίου ακόμη και το λιοντάρι/θυμοειδές προπηλακίζεται και γίνεται πίθηκος. Αντίθετα, ο άνθρωπος που έχει ορθά καλλιεργημένη την ψυχή του είναι λιτός και με μέτρο απέναντι στην απόκτηση χρημάτων, δεν θαμπώνεται από την απεριόριστη απόκτηση του πλούτου, την οποία οι πολλοί εσφαλμένα θεωρούν ως μακαριότητα, και δεν υπεισέρχεται σε απέραντα κακά και μπελάδες για την αύξηση των χρημάτων. Απεναντίας, κρατώντας πάντα σε αρμονική τάξη τα μέρη της ψυχής του, ώστε να μην διαταραχθούν από την ανεπάρκεια ή την περίσσεια του πλούτου, διάγει τον βίο του κανονίζοντας με τάξη και σύνεση αναλόγως και τα έσοδα και τα έξοδά του.

Στην δεύτερη αλληγορική εικόνα στον *Φαίδρο*,⁴⁰ η ψυχή παρομοιάζεται με ένα φτερωτό άρμα με έναν ηνίοχο και ένα ζευγάρι άλογα.⁴¹ Ο ηνίοχος συμβολίζει το λογιστικό μέρος της ψυχής, και το έργο της ηνιόχησης του καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο και επίπονο, καθώς πρέπει να ελέγχει και να επιβάλλεται συνεχώς σε δύο άλογα διαφορετικών φύσεων και ροπών. Το άσπρο άλογο, που είναι όμορφο, καλό και ευγενικό, συμβολίζει το θυμοειδές, και δεν χρειάζεται ιδιαίτερη ηνιόχηση διότι υπακούει εύκολα στο λογιστικό. Αντίθετα το μαύρο άλογο, που είναι άσχημο, κακό και μη ευγενικό, συμβολίζει το επιθυμητικό, και ρέπει υπακούοντας τυφλά και ανεξέλεγκτα προς όλες τις κτηνώδεις επιθυμίες του, με αποτέλεσμα να χρειάζεται διαρκώς πάρα πολλή επίμονη και προσεκτική ηνιόχηση, και είναι συνήθως αυτό που αιτιολογεί στο άρμα της ψυχής τις κάθε είδους πτώσεις της. Αξίζει να σημειωθεί ότι και εδώ κατά τον Πλάτωνα οι ψυχές που παρασύρονται από το κακό άλογο του επιθυμητικού χάνουν συνεχώς τα φτερά τους, και αναλώνονται ανόητα για μεγάλες περιόδους σε καταστάσεις ψυχικής ευτέλειας και δυστυχίας μέσα σε ποταπές ζωές.

Τέλος, στον *Τίμαιο*⁴² ο Πλάτων τοποθετεί τα μέρη της ψυχής στο ανθρώπινο σώμα, θέτοντας το λογιστικό στο κεφάλι, το θυμοειδές στο στήθος, και το επιθυμητικό στην κοιλιά. Υποστηρίζει δε ότι μόνο το λογιστικό είναι θεικό και αθάνατο, και το ταυτίζει με τον *δαίμονα* της ανθρώπινης ψυχής, ενώ τα άλλα δύο μέρη είναι θνητά. Και εδώ ο Πλάτων διατείνεται ότι όποιος αφιερώνει τον βίο του στο άγριο θηρίο του επιθυμητικού και τον σπαταλάει στις κατώτερες ηδονές των επιθυμιών του, ζει εντελώς θνητά, ανάξια και δυστυχημένα.

Αυτό που παρατηρούμε λοιπόν εν γένει στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία είναι ότι υπάρχει μία στενή σχέση και αντιστοιχία μεταξύ ψυχολογίας, οντολογίας και ηθικής, η οποία επιμαρτυρείται και ετυμολογικώς στις λέξεις *δαίμων*, *εὐ+δαίμων*, και

³⁹ Πβ. Bormann 2006, 196–197.

⁴⁰ Πλάτων, *Φαίδρος* 246a–256e.

⁴¹ Πβ. Bormann 2006, 190–196.

⁴² Πλάτων, *Τίμαιος* 69c–72d και 90a–c.

εὐδαιμονία. Διότι, ο ανώτατος οντολογικός βαθμός του Είναι όπου η ανθρώπινη ψυχή δύναται να φτάσει, δηλαδή ο *δαίμων*, αντιστοιχεί στον ανώτατο ηθικό βαθμό ευτυχίας όπου ο άνθρωπος δυνητικά μπορεί να φτάσει, δηλαδή στην *εὐδαιμονίαν*. Έτσι, η ηθική *εὐδαιμονία*, η οποία προσδιορίζει όλη την *ευδαιμονιστική* αρχαία ελληνική ηθική, αποκτάται μόνο ως αποτέλεσμα της ανώτατης οντολογικής και ψυχολογικής καλλιέργειας του ανθρώπου, δηλαδή μόνο όταν ο άνθρωπος γίνεται *εὐδαίμων* και η ψυχή του κατακτά τις ανώτερες βαθμίδες του Είναι της. Άλλη οδός προς την ευδαιμονία δεν υπάρχει.

2. Ο νέος σύγχρονος άνθρωπος *homo economicus* και οι δεινές επιπτώσεις της κυριαρχίας του επιθυμητικού μέρους της ψυχής του

Σε πλήρη αντιδιαστολή προς την ένδοξη ευδαιμονιστική ελληνική αρχαιότητα ας επιχειρήσουμε τώρα να δούμε τι έχει συμβεί στη σύγχρονη ανθρωπότητα. Μέσα στο ιστορικό του γίγνεσθαι και στο διάβα της εξέλιξής του, εδώ και περίπου τρισεπίμισι εκατομμύρια χρόνια από την απόσχισή του από τον αυστραλοπίθηκο πρόγονό του, το ανθρώπινο είδος έχει περάσει από πάμπολλα στάδια εξέλιξης. Επειδή όμως ο χρόνος είναι κυκλικός και όχι ευθύγραμμος, η εξέλιξη του ανθρωπίνου είδους δεν ήταν πάντοτε ανελικτική, αλλά δυστυχώς ήταν, ενίοτε, αλλά σπανίως, και οπισθοδρομική. Έτσι, επί παραδείγματι, ενώ στην αρχαία Ελλάδα ο άνθρωπος έφτασε σε μία πρωτόγνωρη για το είδος του ακμή, πραγματώνοντας ενεργεία πολλές από τις δυνάμει χαρακτηριστικές ιδιότητές του ως *homo sapiens* και φτάνοντας πολλάκις με έναν λελογισμένο και ομόλογο με την φύση του τρόπο βίου στην ευδαιμονία, στον μεσαιώνα οπισθοδρόμησε προς τον *homo religiosus* βιώνοντας για μια χιλιετηρίδα μία άλογη, σκοτεινή και δεισιδαιμονική δυστυχία. Έστερα, ήρθε ευτυχώς η Αναγέννηση, ο Διαφωτισμός και η επιστημονική επανάσταση, και το ανθρώπινο είδος άρχισε πάλι να ανελίσσεται εξελικτικά προς τον *homo sapiens*. Μετά την βιομηχανική επανάσταση του δεκάτου ενάτου αιώνα, όμως, και κυρίως από τον εικοστό αιώνα και εφεξής, η πλειοψηφία του ανθρωπίνου είδους άρχισε δυστυχώς να μεταλλάσσεται σε *homo economicus* δείχνοντας μία ξεκάθαρη τάση προς την απληστία του χρήματος. Και αυτή η μετάλλαξη, όπως θα δούμε, συνιστά μία εκ νέου οπισθοδρόμηση του ανθρωπίνου είδους, η οποία επέφερε αποσάθρωση σε ολόκληρο τον πλανήτη, σε ποικίλους τομείς όπως την οικονομία, την παιδεία, την πολιτική, και εν γένει την ίδια την ζωή.

A. Οικονομία

Το είδος του *homo economicus*, εάν θέλουμε να ακριβολογήσουμε, δεν είναι ακριβώς καινούργιο. Απλώς σήμερα έχει επικρατήσει με ανησυχητικές διαστάσεις και εξουσιάζει παρά φύσει και με τρομερή διαφθορά ολόκληρο τον πλανήτη. Στην πραγματικότητα έχει την αφετηρία του μερικές χιλιάδες χρόνια πίσω στο παρελθόν, όταν ο άνθρωπος εφηύρε για πρώτη φορά το χρήμα με τα πρώτα μεταλλικά

νομίσματα και άρχισε να τα χρησιμοποιεί για τις συναλλαγές των αγαθών του. Στο πέρασμα των αιώνων, όμως, ο άνθρωπος ξέχασε ότι το χρήμα ήταν απλώς μία δική του εφεύρεση και μόνο, με σκοπό να καταστήσει την ζωή του ευκολότερη όσον αφορά στα υλικά αγαθά, και σιγά-σιγά έδωσε στο χρήμα, δηλαδή στα μεταλλικά και στα χάρτινα νομίσματα, αυτούσια αξία σαν να ήταν κι αυτό ένα φυσικό ον. Σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς, παρ' όλα αυτά, το χρήμα χρησιμοποιήθηκε φρονιμότερα και σοφότερα ως μέσο για την πολιτιστική ανέλιξη του ανθρωπίνου είδους, όπως στους αρχαίους Έλληνες, Ρωμαίους, Αιγυπτίους, Πέρσες, Ινδούς, Κινέζους, Ιάπωνες. Το αποκορύφωμα όμως όπου το χρήμα και ο πλούτος χρησιμοποιήθηκε ως μέσο για το πνεύμα, την φιλοσοφία, την επιστήμη και την τέχνη ήταν η αρχαία Ελλάδα. Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν μεν ένας πολύ πλούσιος λαός, χρησιμοποίησαν όμως τον υλικό τους πλούτο ως μέσο για τον πνευματικό τους πλούτο, και γι' αυτό έως σήμερα όλοι οι λαοί τους θαυμάζουν τόσο ξεχωριστά από όλους τους άλλους πολιτισμούς για όσα θαυμαστά δημιούργησαν και άφησαν στην ανθρωπότητα ως πολιτιστικό κληροδότημα.

Σε πλήρη αντιδιαστολή λοιπόν προς τους αρχαίους Έλληνες κι άλλους λαούς της αρχαιότητας, ο σύγχρονος άνθρωπος ευρίσκεται στον αντίποδα του αρχαίου ως προς το θέμα της οικονομίας. Σήμερα το χρήμα λατρεύεται σαν ο καινούργιος θεός της ανθρωπότητας και όλα θυσιάζονται στον βωμό του. Η πλειοψηφία της ανθρωπότητας το υπηρετεί συστηματικά ως τον σκοπό του βίου της, και σπανίως ως μέσο για έναν ανώτερο πολιτισμό. Έτσι, σήμερα εξουσιάζει με απίστευτη διαστροφική δύναμη το είδος του *homo economicus* απανταχού πάνω στον πλανήτη Γη, με αποτελέσματα όμως καταστροφικά. Το *χρηματιστικόν γένος* της ανθρωπότητας, για να χρησιμοποιήσουμε πλατωνική ορολογία, ή αλλιώς ο *homo economicus* σε σύγχρονη ορολογία, έχει υπερισχύσει πληθυσμιακά και έχει κατακλύσει όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη μας επιβάλλοντας αποκλειστικά τον δικό του τρόπο βίου ως τον μόνο σωστό και καθιερώνοντάς τον επιτακτικά σε Δύση και Ανατολή. Όπως είναι ευνόητο, βεβαίως, η ψυχή του *homo economicus* κυβερνάται σχεδόν με απολυτότητα από το κατώτερο μέρος της, το επιθυμητικό,⁴³ καθώς νοιάζεται μόνο για την ηδονική εκπλήρωση των επιθυμιών της που αφορούν αποκλειστικά και μόνο στα υλικά αγαθά, τα οποία όμως συνδέονται όλα και απορρέουν μόνο από το χρήμα. Έτσι, σε πλατωνική ορολογία, η ψυχή της σύγχρονης ανθρωπότητας σήμερα κατά πλειοψηφία θα λέγαμε ότι είναι ολιγαρχική, εφόσον την κυβερνά το επιθυμητικό, το οποίο την εξαναγκάζει να επιδοθεί με μονομανία στην άπληστη φιλοχρηματία και στον ακόρεστο πλουτισμό, υποδουλώνοντας το λογιστικό μέρος της ψυχής της να σκέπτεται μόνο πώς θα βγάλει περισσότερα χρήματα, και σκλαβώνοντας το θυμοειδές μέρος της ψυχής της να θαυμάζει μόνο τον πλούτο και τους πλούσιους ανθρώπους.

Δυστυχώς, αυτό το είδος ψυχής του *homo economicus* κερδίζει καθημερινά όλο και περισσότερους ανθρώπους παντού πάνω στον πλανήτη, έχοντας πλέον καταστεί το καθιερωμένο και στερεότυπο είδος του σύγχρονου ανθρώπου. Και τούτο διότι

---

⁴³ Πβ. Anton 1991, 13–27.

αποτελεί το μοναδικό είδος ανθρώπου που έχει την δυνατότητα να επιβιώσει στην σημερινή εποχή της τυραννικής και άλογης βασιλείας του χρήματος. Όλα τα άλλα είδη ανθρώπων, με πρώτιστους τους πνευματικούς ανθρώπους, κινδυνεύουν δυστυχώς να εξαφανιστούν. Έτσι, ακόμη κι αν γεννώνται σήμερα ανώτερες ψυχές με τάσεις προς τα άριστα και ανώτερα αγαθά του πολιτισμού, του πνεύματος, της επιστήμης και της τέχνης, επειδή η επιβίωσή τους στην εποχή μας εξαρτάται άμεσα από το χρήμα, εξαναγκάζονται να πουλήσουν τα ιδανικά τους και να θυσιάσουν την ψυχή τους στον βωμό του θεού χρήματος, μόνο και μόνο για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους. Όλο και λιγότεροι έτσι άνθρωποι διαλέγουν σήμερα να υπηρετήσουν τα ανώτερα αγαθά του πολιτισμού, έχοντας σε φυσική ευταξία τα μέρη της ψυχής τους, καθ' ομολογία με την φύση του καθενός μέρους της, έχοντας δηλαδή σε πρωτοκαθεδρία την σοφία του λογιστικού, να επικουρείται από την ανδρεία του θυμοειδούς και την σωφροσύνη των φρόνιμων μόνο επιθυμιών του επιθυμητικού. Κι αυτό το σπάνιο πλέον είδος του ανώτερου και ορθού ανθρώπου εξαφανίζεται σήμερα σταδιακά με ρυθμό ανησυχητικό, καθώς ο κατώτερος αλλά δυστυχώς κυρίαρχος και εξουσιάζων *homo economicus* έχει συνωμοτήσει εναντίον του και τον έχει σαμποτάρει συστηματικά σε όλα τα επίπεδα ώστε να τον εξολοθρεύσει. Αυτή δε την βάρβαρη και άδικη συνωμοσία την έχει στηρίξει σε μεγάλο βαθμό στην παιδεία και στην πολιτική, τις οποίες εξουσιάζει και κατευθύνει όπως αυτός βούλεται.

B. Παιδεία

Ο νέος σύγχρονος άνθρωπος *homo economicus*, για να μπορέσει να επιβιώσει και να κυριαρχήσει στη νέα εποχή μας, κατασκεύασε σύμφωνα με τα δικά του μέτρα και σταθμά μία νέα σύγχρονη παιδεία, η οποία βολεύει μόνο τα σχέδια της κατώτερης ψυχής του και της παρά φύσει επικράτειας του διεφθαρμένου επιθυμητικού του⁴⁴. Αυτή η νέα σύγχρονη παιδεία όπως ήταν φυσικό πρόδωσε και αντικατέστησε την κλασική παιδεία, με αποτελέσματα όμως καταστροφικά για την ανθρωπότητα. Η παιδεία, όπως ευρέως ήταν γνωστό στους αρχαίους Έλληνες, συνιστά τον ακρογωνιαίο λίθο και το θεμέλιο της πολιτείας, και κατ' επέκταση του πολιτισμού. Η εκάστοτε πολιτεία και ο εκάστοτε πολιτισμός επομένως επέλεγε την κατάλληλη και ανάλογη με αυτόν παιδεία για να τον υπηρετήσει και να τον πραγματώσει. Κάθε μεγάλος πολιτισμός έτσι στηρίζεται σε μία μεγάλη παιδεία, ενώ κάθε μικρός πολιτισμός στηρίζεται αντιστοίχως σε μία μικρή παιδεία. Η σημερινή παιδεία, παρά την μεγάλη εξέλιξη και τα άλματα της επιστήμης και της τεχνολογίας στις μέρες μας, εξουσιάζεται και κατευθύνεται πλέον δυστυχώς όλο και περισσότερο από τον *homo economicus*. Και όπως είναι αναμενόμενο, ο *homo economicus* από τον εικοστό αιώνα και εφεξής έχει προωθήσει, έχει δώσει προτεραιότητα και έχει επιβάλλει στο πέρασμα του χρόνου σε ολόκληρο τον πλανήτη μόνο τις χρηματιστικές επιστήμες, αυτές δηλαδή που τον υπηρετούν και διατηρούν την παρά φύσει αυτοκρατορία του

⁴⁴ Πβ. Anton 1991, 13–27.

επί της Γης. Τέτοιες επιστήμες είναι όλες οι οικονομικές και λογιστικές επιστήμες, η διοίκηση επιχειρήσεων, το μάρκετινγκ, η πληροφορική, και οτιδήποτε αποβλέπει στην φιλοχρηματία και στον άπληστο πλουτισμό. Φυσικά, και μόνον το γεγονός ότι αυτές οι σπουδές ονομάζονται 'επιστήμες' συνιστά ένα μέγα οξύμωρο και μία τεράστια ύβρη απέναντι στην αληθινή επιστήμη. Διότι, επιστήμη για κάτι νοείται μόνον όταν αυτό το κάτι συνιστά φυσική οντότητα του σύμπαντος. Και το χρήμα αυτό καθαυτό αποτελεί απλώς μία συμβατική εφεύρεση του ανθρώπου, και μάλιστα μόλις των τελευταίων χιλιάδων χρόνων. Ως τέτοιο λοιπόν δεν συνιστά φυσική οντότητα. Επομένως, οποιαδήποτε γνώση γι' αυτό δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εκληφθεί ως επιστήμη. Άρα, όλες οι χρηματιστικές σπουδές δεν είναι σε καμία περίπτωση επιστήμες, αλλά απλές τεχνικές, που μοναδικό σκοπό έχουν να παράγουν, να προωθούν και να διατηρούν το χρήμα. Το πιο ανησυχητικό βεβαίως και ακόμη χειρότερο από αυτή την σημαντική επισήμανση είναι το γεγονός ότι, σήμερα το 80% περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού των φοιτητών που φοιτούν στα πανεπιστήμια όλου του πλανήτη σπουδάζουν μία από αυτές τις χρηματιστικές ψευδοεπιστήμες. Και το ποσοστό αυτό καθημερινά αυξάνεται, καθώς όλο και περισσότεροι νέοι θυσιάζουν τον εαυτό τους στον βωμό αυτού του νέου θεού του χρήματος, για να μπορέσουν να επιβιώσουν στην νέα τάξη πραγμάτων που έχει επιβάλλει παντού ο *homo economicus*.

Ως τραγικό βεβαίως αποτέλεσμα αυτής της νέας, εκπτωτικής παιδείας στην εποχή μας είναι η τραγική κατάληξη των αληθινών επιστημών, και κυρίως των κλασικών επιστημών του πνεύματος και της τέχνης. Από την αρχή της επικράτησης του *homo economicus*, μετά την βιομηχανική επανάσταση και κυρίως από τον εικοστό αιώνα κι ύστερα, ξεκίνησε βαθμηδόν μία συστηματική και υποχθόνια συνομωσία κατά του αληθινού πνεύματος. Οι χρηματιστικές ψευδοεπιστήμες εκτόπισαν βαθμιαία τις αληθινές επιστήμες των γραμμάτων και των τεχνών. Σε μικρότερο βέβαια βαθμό εκτοπίστηκαν οι πρακτικές και τεχνολογικές επιστήμες, διότι αυτές συνεισφέρουν άθελά τους κατά ένα μέρος στην παραγωγή χρήματος. Αντίθετα, οι κλασικές επιστήμες εκτοπίστηκαν και περιορίστηκαν σταδιακά σε μεγάλο βαθμό, ενώ σήμερα πια αντιμετωπίζουν τεράστιο κίνδυνο μέχρι και εξαφάνισης. Οι κλασικές επιστήμες, και πρωτίστως η κορωνίδα τους η φιλοσοφία, αλλά και η φιλολογία, η αρχαιολογία, η ιστορία, η θεολογία, και κάποιες καλές τέχνες όπως η μουσική, η γλυπτική, η ζωγραφική, πλήρωσαν βαριά το τίμημα ότι δεν συνεισφέρουν στην παραγωγή χρήματος, αλλά μόνο στην παραγωγή πνεύματος και τέχνης. Έτσι, ο αριθμός των φοιτητών αλλά και των διακόνων αυτών των κλασικών επιστημών και τεχνών μειώνεται κάθε χρόνο ανησυχητικά, τα κονδύλια που δίνονται σε αυτές περικόπτονται ομοίως, και έχουμε φτάσει πια στο τραγικό σημείο να κλείνουν διεθνώς σε κάποια πανεπιστήμια κλασικά τμήματα, όπως συγκεκριμένα κάποια της φιλοσοφίας. Και το μέλλον δείχνει μάλλον ακόμη πιο δυσοίωνο, εξαιτίας του *homo economicus* και της ακατάσχετης φιλοχρηματίας και απληστίας του για τον πλούτο, που θυσιάζει με απόλυτη ύβρη κάθε ανώτερη αξία και αγαθό πολιτισμού στον βωμό του χρήματος. Αυτή δε η συνομωσία εναντίον του

πνεύματος στον χώρο της παιδείας έχει ως αρωγό της και την πολιτική μαζί με τους διεφθαρμένους πολιτικούς της.

Γ. Πολιτική

Στο άθλιο λοιπόν παιχνίδι της επικράτειας του διεφθαρμένου επιθυμητικού μέρους της ψυχής του homo economicus δεν θα μπορούσε φυσικά να λείπει η πολιτική, καθότι αυτή πάντοτε άρχει της πολιτειακής πραγματικότητας. Έτσι, από την αρχή της κυριάρχησης του χρηματιστικού γένους, λόγω της δύναμης που απέκτησε το ίδιο το χρήμα και ο πλούτος πάνω στη Γη, και λόγω της οικονομικής δύναμης που απέκτησε αυτό το γένος πλουτίζοντας, όλα τα πολιτικά συστήματα υπέκυψαν αναγκαστικά στη δύναμή του και έγιναν τυφλοί υπηρέτες του. Οι πολιτικές κυβερνήσεις και τα πολιτικά τους προγράμματα ανά τον πλανήτη άρχισαν να διευθύνονται και να κατευθύνονται όλο και περισσότερο από το χρηματιστικό γένος, το οποίο έχωσε βαθμηδόν τα πλοκάμια του σε όλα τα κυβερνητικά επίπεδα και σε όλους τους κρατικούς θεσμούς και μηχανισμούς, ώστε να ελέγχει στον μέγιστο δυνατό βαθμό όλα τα κράτη προς το δικό του συμφέρον. Κι αυτό φυσικά δεν του ήταν και ιδιαίτερα δύσκολο, αφού εξαγόραζε με απίστευτη ευκολία τους διεφθαρμένους πολιτικούς, που το ίδιο επέλεγε κάθε φορά να συνιστούν την εκάστοτε κυβέρνηση. Όταν δε το χρήμα έχει σήμερα αποκτήσει τέτοια δύναμη που χρειάζεται πλέον μέχρι και για να αναπνέει κανείς στη σύγχρονη πραγματικότητα, κάτι για το οποίο έχει φυσικά φροντίσει ο homo economicus να είναι έτσι στη νέα τάξη πραγμάτων που ο ίδιος επέβαλλε στην εποχή μας, ακόμη και οι πιο αδιάφθοροι πολιτικοί είναι εύκολο να εξαγοραστούν, για να επικρατήσουν τα οικονομικά συμφέροντα του χρηματιστικού γένους. Το χρηματιστικό γένος με αυτό τον τρόπο απέκτησε σιγά-σιγά μεγαλοδυναμία κινώντας τα νήματα πίσω από κάθε κυβέρνηση. Λόγω της οικονομικής του δύναμης, η οποία συνεχώς πολλαπλασιαζόταν, είχε την δύναμη μέχρι και να ανεβάζει και να κατεβάζει κυβερνήσεις, έχοντας τους εκάστοτε κυβερνώντες πάντοτε υπό έλεγχο και κάτω από τον ζυγό του. Προώθησε έτσι τους κρατικούς θεσμούς και τους συμβατικούς νόμους στο να εξυπηρετούν άμεσα ή έμμεσα την δική του παρά φύσει διεφθαρμένη επιθυμία, δηλαδή την άπληστη φιλοχρηματία και το κυνήγι του χρήματος σε όλα τα επίπεδα, είτε έννομα είτε άνομα. Και αυτό το διέπραξε συστηματικά, ξεκινώντας θεμελιακά από την παιδεία, την οποία όπως είδαμε κατήντησε στο μέγιστο ποσοστό της σε ποταπή τεχνική γνώση μόνο των χρηματιστικών ψευδοεπιστημών, εξαναγκάζοντας την πλειοψηφία των πληθυσμών ανά τον πλανήτη να σπουδάζουν μόνο αυτές τις ψευδοεπιστήμες, διότι μόνο αυτές ήσαν σε θέση να τους εξασφαλίσουν επιβίωση και άνετη ζωή. Έτσι, όλη η διεθνής κοινότητα μετατράπηκε σιγά-σιγά σε μία χρηματιστική μηχανή, που μεριμνούσε εξ αρχής στο να σπουδάζει μόνο κάποια από τις χρηματιστικές ψευδοεπιστήμες, και στη συνέχεια να επιδίδεται με έναν ρομποτικό σχεδόν τρόπο στην επιδίωξη του χρήματος και των υλικών αγαθών. Πρώτα οι δυτικές κοινωνίες, τις οποίες ακολούθησαν αναγκαστικά και οι ανατολικές, διάρθρωσαν όλο τους τον βίο γύρω από τα διεθνή χρηματιστήρια, τις διεθνείς αγορές, τις διεθνείς οικονομίες,

τις πολυεθνικές εταιρείες, τα πετρέλαια, την ισχύ των νομισμάτων, τις τιμές των δεικτών, και ούτω καθεξής. Με αυτό τον τρόπο ο *homo economicus*, με την εξουσία που είχε στα πολιτικά δρώμενα, έβαλε σταδιακά όλη την σύγχρονη ανθρωπότητα σε έναν φαύλο κύκλο κόλασης, που αρχή και τέλος του είχε μόνο το χρήμα. Έτσι όλη η ανθρωπότητα εξαναγκάστηκε να υπηρετήσει δουλικά το χρήμα, άλλοι σε μεγαλύτερο και άλλοι σε μικρότερο βαθμό, θέτοντας στην πλειοψηφία της το χρήμα ως το μόνο ύψιστο αγαθό και τέλος του βίου της.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την έκπτωση του ανθρωπίνου βίου και την αποσάθρωση της ποιότητας της ζωής. Αυτή η τραγική κατάληξη βεβαίως ήταν κάτι το αναμενόμενο και το φυσικό. Διότι, όταν υιοθετείς ως σκοπό του βίου σου, όχι το φυσικό τέλος σου ως ανθρώπινο ον, που ορθότατα οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν την ευδαιμονία, αλλά ένα τεχνητό συμβατικό τέλος, το χρήμα, που το έχεις εφεύρει εδώ και μερικές χιλιάδες χρόνια μόνο και μόνο ως μέσο για την ευδαιμονία, και σε καμία περίπτωση ως τέλος, τότε είναι φυσικό να έχεις ξεφύγει από τον φυσικό σκοπό της ζωής διάγοντας έναν εκτροχιασμένο και δυστυχή παρά φύσει βίο. Όταν ο Αριστοτέλης⁴⁵ εξετάζει τους επικρατέστερους τρόπους βίου του υψίστου αγαθού, δεν συμπεριλαμβάνει καν το χρήμα ως τέλος και τρόπο βίου, παρά αναφέρεται σε αυτό μόνο παρενθετικά ως απλό μέσο, και μάλιστα βίαιο, για το ύψιστο τέλος της ζωής, το οποίο θεωρεί ότι είναι μόνον η ευδαιμονία. Και αυτή είναι η στάση και η θεώρηση που ακολούθησαν όλοι οι αρχαίοι Έλληνες σχετικά με τον πλούτο και την ευδαιμονία. Κατείχαν μεν πολύ πλούτο και χρήμα, το χρησιμοποίησαν όμως φρονίμως μόνο ως μέσο για τον ανώτερο ευδαιμονικό πολιτισμό που ανέπτυξαν ως *homo sapiens*. Ας φαντασθούμε λοιπόν πώς μπορεί να αντιδρούσαν σήμερα εάν έβλεπαν την δυστυχή κατάντια του σύγχρονου ανθρώπου σε *homo economicus* και την αναγωγή του χρήματος σε παρά φύσει τελικό σκοπό της ζωής.

Τα καταστροφικά αποτελέσματα αυτής της παρά φύσει υιοθέτησης σκοπού από την σύγχρονη ανθρωπότητα έχουν ήδη φανεί στην εποχή που διανύουμε. Το κύριο χαρακτηριστικό της εποχής μας είναι η διεθνής οικονομική κρίση που μαστίζει και ταλανίζει σήμερα ολόκληρο τον πλανήτη. Έχει ήδη αρχίσει να κλυδωνίζεται το φαιδρό διεφθαρμένο οικονομικό σύστημα, το οποίο έχει επιβάλλει στην ανθρωπότητα ο *homo economicus*, και οι συνέπειες είναι πλέον εμφανέστατα καταστροφικές. Το χρήμα έχει αρχίσει πια να χάνει βαθμηδόν την αξία του, οι οικονομίες η μία μετά την άλλη σαν ντόμινο συμπαρασύρονται σε πτώση, τα χρηματιστήρια περνάνε ανείπωτη κρίση, οι τράπεζες και οι εταιρείες αντιμετωπίζουν τρομερά προβλήματα, γίνονται διαρκώς άδικοι και αιματηροί πόλεμοι για τα πετρέλαια και τα οικονομικά συμφέροντα, και πλέον γίνεται λόγος μέχρι και για πτωχεύσεις ολόκληρων κρατών. Και όλα αυτά γίνονται διότι το ανθρώπινο είδος ξέφυγε και εκτροχιάστηκε από τον *homo sapiens* και τον φυσικό σκοπό του, που είναι ο ανώτερος πολιτισμός και η ευδαιμονία, ξεπέφτοντας στο κατώτερο είδος του *homo economicus* και της τυραννικής επικράτησης του κατώτερου επιθυμητικού μέρους της ψυχής του που επιθυμεί ανοήτως μόνο την άπληστη φιλοχρηματία. Αυτή

⁴⁵ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* 1096a.

η μεγάλη οικονομική κρίση στον πλανήτη μας θα συνεχιστεί δυστυχώς επί μακρόν, μέχρι να καταρρεύσει εντελώς το χρήμα ως σκοπός ζωής. Η ανθρωπότητα στην αργή της εξέλιξη πραγματοποιεί διάφορα πειράματα, και αυτή την φορά πειραματίζεται με τον υλικό πλούτο. Όταν τελειώσει το πείραμά της, φυσικά, με πανωλεθρία, τότε μόνον ο άνθρωπος θα ξεκολλήσει από το χρήμα και θα συνειδητοποιήσει ότι δεν είναι παρά μόνον ένα μέσο για την ευδαιμονική ζωή, η οποία ευρίσκεται στο φυσικό σύμπαν και στον ανώτερο πολιτισμό, και όχι σε ανθρώπινες συμβατικές εφευρέσεις σαν το χρήμα.

Συμπέρασμα

Είναι πολύ οδυνηρό να βλέπουμε την σύγχρονη ανθρωπότητα να υποφέρει φρικτά από έναν παρά φύσει χρηματιστικό τρόπο ζωής που η ίδια εφηύρε. Πριν μερικές χιλιάδες χρόνια ο άνθρωπος εφηύρε το χρήμα ως μέσο ανταλλαγής των υλικών αγαθών με σκοπό μια καλύτερη και ανετότερη ζωή. Στο πέρας των χρόνων όμως έπεσε στην παγίδα της εφεύρεσής του, καθώς ξέχασε ότι το χρήμα το εφηύρε μόνο ως μέσο για μια ευτυχισμένη ζωή, και όχι ως ύψιστο αγαθό και τέλος της ζωής. Έτσι έριξε τον εαυτό του σε έναν παρά φύσει φαύλο κύκλο χρηματιστικού βίου, παραποιώντας το μέσον σαν τέλος, και χάνοντας με αυτό τον τρόπο το αληθινό τέλος του πολιτισμού και της ευδαιμονίας. Ανέπτυξε μόνο το κατώτερο επιθυμητικό μέρος της ψυχής του, και άφησε να ατροφήσουν εντός του το ανώτερο λογιστικό μέρος του καθώς και ο ενδιάμεσος σύμμαχός του το θυμοειδές. Έτσι, η πλειοψηφία της ανθρωπότητας, αν θέλαμε να χρησιμοποιήσουμε τις δύο εύστοχες αλληγορικές εικόνες περί ψυχής του Πλάτωνα, μετατράπηκε σε ένα οφιοειδές θηρίο ή σε ένα κακάσχημο άλογο, που και τα δύο ρίχτηκαν μετά μανίας και απληστίας στο κυνήγι του χρήματος, έχοντας αφήσει το αληθινά ανθρώπινο κομμάτι της ψυχής τους παραμελημένο και ατροφικό. Και δυστυχώς, το ανθρώπινο είδος κάθε φορά που πειραματίζεται με έναν καθιερωμένο τρόπο ζωής το κάνει, όπως μας έχει δείξει η ιστορική πραγματικότητα, επί μακρόν. Ευτυχώς όμως, ο χρηματιστικός τρόπος βίου του *homo economicus* που έχει καθιερωθεί στον πλανήτη έχει ήδη αρχίσει να σείεται και να καταρρέει μετά την διεθνή και αδιέξοδη οικονομική κρίση που μαστίζει σήμερα ολόκληρη την ανθρωπότητα. Ας ελπίσουμε λοιπόν ότι το πείραμα με τον χρηματιστικό βίο δεν θα πάρει πάρα πολύ χρόνο ώστε να καταδειχθεί πασιφανώς και σε όλη την ανθρωπότητα ως ένας λανθασμένος και παρά φύσει τρόπος βίου, που εξυπηρετεί μόνο το κατώτερο επιθυμητικό μέρος της ψυχής μόνο των κατώτερων ανθρώπων, φέρνοντας μόνο δεινά. Ας ευχηθούμε δε η ανθρωπότητα να μην αργήσει να ξαναβρεί τον φυσιολογικό της δρόμο προς τον *homo sapiens*, καθότι διαθέτει το καλύτερο ιστορικό παράδειγμα της αρχαίας Ελλάδας προς μίμηση. Δεν έχει λοιπόν παρά να μιμηθεί το αρχαιοελληνικό πρότυπο και να χρησιμοποιήσει τον υλικό πλούτο ως μέσο για τον πνευματικό πλούτο του ανώτερου πολιτισμού και της αληθινής ευδαιμονίας που πάντοτε συνοδεύει κάθε ανώτερο πολιτισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δεσποτόπουλος Κ. (1997) *Φιλοσοφία του Πλάτωνα*, Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΕΦ (Αθήναι)
- Annas J. (2006) *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μετ. Χ. Γραμμένου, Εκδόσεις Καλέντης (Αθήνα)
- Anton J. (1991) 'Η Κλασική Παιδεία των Ελλήνων και η Οικουμενικότητά της', *Η Φιλοσοφία της Ελληνικής Παιδείας*, (επιμ.) Κ. Βουδούρης (Αθήνα) 13–27
- Bormann K. (2006) *Πλάτων*, μετ. Ι.Γ. Καλογεράκος (Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα)
- Κογρέ Α. (21993) *Φιλοσοφία και Πολιτεία. Εισαγωγή στην Ανάγνωση του Πλάτωνα*, μετ. Λ. Κασίμη, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια (Αθήνα)
- Maniatis Y. N. (2011) 'Δαίμων in Heraclitus: God, Destiny, or Man's Highest Degree of Being?', *Review Journal of Political Philosophy*, 9.1.
- Rappas N. (2006) *Πολιτεία του Πλάτωνα. Ένας οδηγός ανάγνωσης*, μετ. Δ. Παπαγιαννάκος, Εκδόσεις Οκτώ (Αθήνα)